

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора психологічних наук, професора,
завідувача кафедри психології Поліського національного університету

Журавльової Лариси Петрівни

про дисертацію **Омельченко Тетяни Валентинівна**

на тему «Психологічні чинники особистісного саморозвитку майбутніх
практичних психологів», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії з галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки
зі спеціальності 053 – психологія

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Динамічні, непередбачувані, часто-густо трагічно-героїчні трансформації українського суспільства спонукають до актуалізації позитивної сутності людської природи та дослідження технологій детермінації конструктивного творчого потенціалу особистості, її особистісного зростання всупереч (чи завдяки) економічній нестабільності, політичним кризам, революціям, гібридним війнам, терористичним акціям тощо. Саме орієнтація на духовність особистості, її моральність та суб'єктність (психологічну зрідність, особистісну свободу, совість, творчість, емпатію, особистісний саморозвиток) допоможе у розв'язанні кризових суперечностей нашого часу. З огляду на це, дисертаційне дослідження Омельченко Т. В. є надзвичайно актуальним, оскільки спрямоване на вирішення сучасного проблемного завдання: дослідження психологічних чинників особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів. Отже, актуальність дисертаційного дослідження не викликає сумніву та відображає багаторівневі зв'язки з різними науковими галузями.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті дослідження авторкою теоретично обґрунтовано та експериментально впроваджено основні результати дослідження у систему професійної освіти. Розроблено, апробовано та упроваджено програму психологічного супроводу майбутніх практичних психологів, що може бути використана у практиці психосоціальної роботи з населенням, центрах творчості, у процесі професійної підготовки фахівців різних спеціальностей в умовах вищих закладів освіти.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Позитивної оцінки заслуговує авторський концептуальний підхід до проблеми особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів у контексті психології життєтворчості особистості, що полягає в конкретизації й обґрунтуванні теоретико-методологічних і методичних основ процесу

саморозвитку особистості юнацького віку. Авторкою побудовано психологічний конструкт саморозвитку особистості, визначено його психологічні чинники (особистісний потенціал, особистісне зростання, рефлексія, активність) та чотири відносних виміри прояву: суб'єктний, кризи особистості, самовідчуження та перешкод; встановлено сенситивний період процесу саморозвитку студентів (середня та пізня юність), регулятори активності індивіда як мотиваційної основи саморозвитку (кризи та новоутворення юнацького віку).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Грунтовність виконаного дослідження забезпечується глибоким науковим аналізом основних тверджень і положень роботи, списком використаних й опрацьованих джерел (174 найменувань, з них 9 – іноземними мовами), змістовними додатками. Це дало змогу дисертантці розробити програму психологічного супроводу майбутніх практичних психологів у системі професійної освіти, що може бути застосована в практиці психосоціальної роботи з населенням, центрів творчості, процесі професійної підготовки фахівців різних спеціальностей в умовах вищих закладів освіти.

Зауважимо, що дисертація характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, вдалим синтезом теоретичних та емпіричних результатів.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційне дослідження Т. В. Омельченко містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальні наукові завдання. Важливим є також те, що результати дослідження дістали апробацію на науково-практичних конференціях, вони є відображеними у 8 публікаціях, серед яких наукові статті опубліковані як у наукометричних виданнях України так і за кордоном. Практичне значення роботи підсилюється впровадженням наукових здобутків в практику роботи зі студентами низки ЗВО України.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Позитивної оцінки заслуговують результати як теоретичного, так й емпіричного дослідження та зроблені на їх основі висновки. Особливої уваги заслуговує розроблена авторкою тренінгова програма для майбутніх практичних психологів у системі професійної освіти. Основною метою програми було створення психологічних умов для підвищення здатності кожного учасника тренінгу до реалізації особистісного потенціалу, що, в

свою чергу, обумовлює підвищення рівня їх життєстійкості, особистісної готовності до змін, рефлексії, задоволеності майбутньою професією. Програма передбачає використання різноманітних сучасних методів, серед яких – біографічна та інтеракційна групова дискусія, вербальні та невербальні техніки, релаксація, піскова психотерапія, техніки символдрами, візуалізація, рольові та імітаційні ігри, техніки музикотерапії, медитативні техніки, елементи групової дискусії.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність загалом.

Дисертація складається з анотації, трьох розділів, висновків до них, висновків, списку використаних джерел, додатків. У роботі чітко представлений науковий апарат дослідження, визначено завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно вибудовуються зі змісту основної частини дисертації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади проблеми саморозвитку майбутніх практичних психологів» розкрито основні положення загальної методології дослідження, подано результати аналізу концептів «саморозвиток особистості», «професійний саморозвиток», «студентський вік» у психологічних дискурсах. Під саморозвитком розуміється вид суб'єктної активності, одна із домінуючих потреб особистості, що, за умови розвиненої рефлексії спрямовується позитивним подоланням кризи екзистенційності, визначається рухом від Я-реального до Я-потенційного та його досягненням на рівні зовнішніх проявів активності. Професійний саморозвиток майбутніх психологів – це процес розвитку професійно важливих якостей та здібностей, знань та вмінь, що супроводжується активною якісною трансформацією свого внутрішнього світу, призводить до принципового нового способу життєдіяльності – творчої самореалізації у професії. Доводиться, що особистісний та професійний саморозвитки взаємозумовлюють та взаємопосилюють один одного.

Глибокий аналіз літератури дозволив виокремити такі структурні компоненти саморозвитку: когнітивний (знання про себе, про людей, про світ); емоційно-вольовий (ініціативність, інтерес до життя, цікавість до самопізнання та самозміни); поведінково-діяльнісний (соціалізованість, активна позиція, комунікативність, відповідальність), мотиваційно-цільовий (самозміна, особистісне зростання), рефлексивно-оцінювальний (розвинена рефлексія, адекватна самооцінка). На основі системного опису саморозвитку особистості як цілісного феномена виокремлено його головні психологічні чинники: особистісний потенціал, особистісне зростання, активність, рефлексія; чотири відносних виміри прояву: суб'єктний, кризи особистості, самовідчуження та перешкод.

У другому розділі «**Експериментальне дослідження особистісного саморозвитку майбутніх психологів**» констатовано наявність численних кореляційних зв'язків між показниками й окремими характеристиками. Означені тенденції засвідчили: 1) психологічний простір саморозвитку особистості має складну системну будову, характеризується взаємозв'язком різноспрямованих показників життестійкості, особистісної готовності до змін, соціально-психологічної активності, життєвих цілей, прагнення до саморозвитку, задоволеності працею, сенсожиттєвих орієнтацій, рефлексії; 2) розроблений діагностичний комплекс достатньо повно репрезентує простір концепції саморозвитку особистості. У результаті факторного аналізу було виділено чотири фактори: сенсожиттєві орієнтації, життестійкість особистості, професійна рефлексія та мотиваційна спрямованість, особистісна готовність до змін. Визначені фактори емпірично підтвердили теоретичну розробку конструкту саморозвитку особистості, відобразили особливості змісту діагностичного комплексу методик. Визначено вихідний рівень саморозвитку особистості досліджуваних, що, в цілому, охарактеризовано як середній, що засвідчило необхідність розробки й впровадження психологічного супроводу особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів у системі професійної освіти.

У третьому розділі «**Психологічний супровід особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів у системі професійної освіти**» репрезентовано програму психологічного супроводу майбутніх практичних психологів. Програма передбачала тренінгові заняття у межах трьох послідовних етапів: 1) орієнтувально-регулятивний; 2) рефлексивно-конструктивний; 3) автентично-творчий. Їх метою було створення психологічних умов для підвищення здатності кожного учасника тренінгу до реалізації особистісного потенціалу, що, в свою чергу, обумовлює підвищення рівня їх життестійкості, особистісної готовності до змін, рефлексії, задоволеності майбутньою професією. В групу, що піддавалась формувальному експерименту було відібрано 80 майбутніх практичних психологів, що на період експерименту навчались у ЗВО. Всього програма психологічного супроводу займала 30 годин (15 тренінгових занять). Формувальний вплив здійснювався на базі Рівненського державного гуманітарного університету. За підсумками контрольного зрізу після завершення тренінгу в експериментальній групі за більшістю показників діагностованих характеристик спостерігалася достовірна позитивна динаміка. Означену динаміку можна розглядати як підтвердження ефективності формувальної частини експерименту та гіпотез дослідження загалом.

Дисертацію можна вважати завершеною науковою працею.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів Т. В. Омельченко, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо зауваження й побажання щодо змісту праці:

1. З теоретико-методологічної точки зору заслуговує на увагу побудований авторкою психологічний конструкт саморозвитку особистості, де, зокрема, визначено його психологічні чинники (особистісний потенціал, особистісне зростання, рефлексія, активність) та чотири відносних виміри прояву: суб'єктний, кризи особистості, самовідчуження та перешкод. Проте, на жаль чіткого емпіричного дослідження цих чинників не подано. Діагностуються окремі їх складові, які є одночасно й структурними компонентами саморозвитку. Виміри прояву саморозвитку не досліджуються емпірично й не використовуються при інтерпретації результатів дослідження.

2. Виникають питання й щодо розуміння, некоректного використання й емпіричного дослідження рефлексії. Феномен одночасно використовується в різних нерівнозначних іпостасях: в рамках *дефініції* саморозвитку (с. 5, 6, 145, 189) і, водночас, як його *чинник* (4, 6, 23, 50, 77, 189) та *структурний компонент* (с.6, 46, 190), як *аспект координації* системи, тобто є системоутворювальним чинником (с. 46 – 47). Викликає сумніви й валідність методик, за допомогою яких емпірично діагностується рефлексія: «Рівень онтогенетичної рефлексії» (усвідомлення минулого досвіду) та «Самооцінка реалізації життєвих цілей особистості», яка фактично зводиться до цілепокладання та антиципації (с.78).

3. В рамках емпіричного дослідження Тетяна Валентинівна не диференціює показники і чинники саморозвитку особистості. Результати дослідження потребують більш об'ємного якісного аналізу та інтерпретацій.

4. Некоректним є дослідження статевих особливостей особистісного саморозвитку, оскільки чоловіча вибірка не є репрезентативною (12 осіб) (с. 76). З цієї ж причини доцільно було б порівнювати показники саморозвитку студентів різних курсів без урахування показників хлопців, оскільки на 3 курсі навчаються лише дівчата.

5. Заслуговує на увагу 30-годинний психологічний тренінг, який лежить в основі програми психологічного супроводу майбутніх практичних психологів. Проте, викликає сумніви ефективність та реальність виконання за такий час усієї кількості передбачених програмою вправ (таблиця 3.3).

6. У дисертаційній праці зустрічаються стилістичні, орфографічні помилки, русизми (направленість, протиріччя, значимість) та неточності в структурі оформлення (переобтяженість емпіричних частин дослідження

теоретичними викладками, висновки до розділів та загальні висновки часто мають характер анотацій, зустрічаються некоректність у посиланнях чи їх відсутність, підкреслені окремі слова, таблиці виходять за поля).

Однак, висловлені зауваження та побажання мають переважно дискусійний характер, не є принциповими та суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження. Загалом вони не знижують вагомої теоретико-практичної значущості результатів дисертаційної роботи Т. В. Омельченко, яка виконана на високому науково-практичному рівні.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основні положення й результати дисертації висвітлено у 8 одноосібних публікаціях автора, 3 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 – закордонному періодичному виданні, 1 – виданнях, що індексуються у наукометричних базах, та 3 – збірниках матеріалів за результатами конференцій.

10. Ідентичність змісту анотації й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в анотації, відображають основні положення дисертації.

11. Висновок.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що дисертація «Психологічні чинники особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів», є завершеним, самостійним дослідженням, що відповідає чинним вимогам до дисертації такого рівня (пп. 10–12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. №167 та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р.), а її авторка Омельченко Тетяна Валентинівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю «Психологія».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
Поліського національного університету

Л. П. Журавльова